

AGÓRA

II.

EGY EURÓPAI ALKOTMÁNY FELÉ

A nizzai Alapvető Jogok Chartája és a Konvent

Konferencia előadások

Ÿ **OCIFE**

JTMR Faludi Akadémia – OCIFE Magyarország
Budapest 2003

A kötetben szereplő előadások a Faludi Ferenc Akadémia Európa műhelye, az OCIFE Magyarország és a Barankovics István Akadémia Alapítvány által szervezett konferencián hangzottak el 2002. március 1-én a Pázmány Péter Katolikus Egyetem Jog- és Államtudományi Karának dísztermében.

Szerkesztette / Frivaldszky János

Tördelte / Karczub Gyula

© JTMR Faludi Akadémia
© Szerzők

TARTALOM

	Bevezető (7)
KOVÁCS K. ZOLTÁN	Köszöntő (11)
SONNEVEND PÁL	A nizzai emberi jogi karta értékelése (13)
KARDOS GÁBOR	Emberi jogok egy új korszak határán? (25)
PACZOLAY PÉTER	Európai emberi jogi ítélkezési gyakorlat fő tendenciái - Európai emberi jogi bírászkodás és az alkotmányozási folyamat - (31)
KÉRDÉSEK	FELELETEK (43)
NAVRACSICS TIBOR	A konvent hatása az európai belpolitikára (51)
BALOGH ISTVÁN	A társadalmi diskurzus az alkotmányozási folyamatban, a deliberatív igazságfelfogások (59)
FRIVALDSZKY JÁNOS	Gondolatok az emberi jogok radikális szemléletéből fakadó problémákból (63)

KÉRDÉSEK

FELELETEK

(75)

MRÁZ ÁGOSTON

Az európai (nizzai) emberi jogi charta értékelése

(81)

Előadók, hozzászólók

(99)

BEVEZETŐ

A Faludi Ferenc Akadémia¹ Európa-műhelye két másik társszervező intézménnyel – az OCIFE Magyarországgal² és a Barankovics István Akadémia Alapítvánnyal – közösen tartotta meg egy év munkáját összefoglaló témazáró konferenciáját „*A nizzai emberi jogi karta és a Konvent: egy európai alkotmány felé?*” címmel 2002. március 1-én a Pázmány Péter Katolikus Egyetem Jog- és Államtudományi Karának dísztermében. A konferencia kiinduló pontját az adta, hogy a Faludi Akadémia Európa-műhelyének tagjai egy éven keresztül hozzávetőleg 10 műhelytalálkozó és két hétvégi szeminárium keretében foglalkoztak a nizzai csúcson 2000. decemberében kihirdetett Alapvető Jogok Chartájával [Charter of Fundamental Rights], illetve annak alkotmányjogi háttérfogalmaival. Az éves program részét alkotta az ugyanezen témában egyetemisták és fiatal értelmiségiek számára kiírt esszépályázat is. Az évzáró konferencián azokat az előadókat kívántuk szélesebb közönség előtt megszólaltatni, akik az évközi műhelytalálkozások alkalmával már nagysikerű előadást tartottak, valamint az esszépályázat ünnepélyes eredményhirdetésére is sor került.

A konferencia tematikus célja az volt, hogy az európai belpolitikai életet, valamint a csatlakozni vágyó országok jövőjét nagy mértékben meghatározó események tartalmi elemzését végezze el, vagyis áttekintse a Nizzában megszületett Alapvető Jogok Chartáját, és az akkor ülését megnyitó „alkotmányozó” Konvent lehetséges hatását Európa jövőjére vonatkozóan, különös tekintettel arra, hogy a nizzai alapjogi karta a dokumentum kidolgozói szándéka szerint egy későbbi európai alkotmány részét (praebulumát) fogja képezni.

A 'Konvent' kifejezés is nyilvánvaló kapcsot képez az intézményi reformok kimunkálásán munkálkodó „alkotmányozó” Konvent és a Nizzában összeült, az alapvető emberi jogokat deklaráló kartát megalkotó gyűlés (konvent) között. Az előadások az ország legnagyobb szaktekintélyeitől hangzottak el, akik nem csak az egyete-

1. A magyar jezsuiták ifjúsági- és felnőttképzési programja.

2. A jezsuiták Európai Katolikus Információs Központja.

alkotmány-közösségnek a tagjaiként az európai államok nem csupán közös elveket elfogadó és képviselő, s ezeken az elveken bizonyos közös intézményeket működtető országok egymással egyeztető csoportja jelenik meg a nemzetközi politikában, hanem közös alkotmány által összefogott önállóbb politikai egységként szerepel. Vagyis a korábbinál eltérő módon, „magasabb” nemzetközi politikai szinten képviseli a közösen vallott, de már alkotmányban megfogalmazott elveket. Ebből következőleg másként is kell viszonyulnia ezeknek az elveknek a megsértéséhez, akár kapcsolatainak kiépítése, fenntartása, alakítása során, akár pedig olyankor, amikor az elvek megsértése, az ezeket az elveket mellőző, vagy sértő eljárások az alkotmányközösség tagjait – személyeket és intézményeket, az egyes államokat – közvetlenül érintik. Azt mondhatnánk, hogy alkotmány-közösségként az Európai Unió nem maradhat meg csupán a Kartában deklarált elvek által elnyert erkölcsi méltósága és tisztasága teljességében, mint ahogyan nem csupán gazdasági óriásként jelenne meg a nemzetközi viszonyokban, hanem – szinte automatikusan – mind-ezeknek megfelelő politikai, sőt katonai kötelezettségeket is fel kell majd vállalnia.

Úgy vélem tehát: az Európai Karta megfogalmazása – jó esetben – nem vezet közvetlenül el az Európai Alkotmány létrehozásához. Mégis ennek a szolgálatában áll, amennyiben felveti az emberjogi kérdésekről folytatandó diskurzus újabb, immár az alkotmánnyal összefüggő szakaszának megkerülhetetlenségét, előre vetíti ennek a diskurzusnak a szerteágazó témaköreit, hosszadalmasságát. Nem lenne célszerű, és utólagosan jelentkező problémák sokaságát idézné elő, ha ezt a kerülő utat politikai jó szándéktól vezettetve ki akarnánk Európa jövőjének alakításából iktatni.

Frivaldszky János

GONDOLATOK AZ EMBERI JOGOK RADIKÁLIS SZEMLÉLETÉBŐL FAKADÓ PROBLÉMÁKRÓL

Az igazából érdekes része a mi szempontunkból a konvenciónak nem is annyira annak a közjogi része volna, mert úgy vélem, hogy ennek tartalmi kialakítása a közhatalmi, illetve a politikai logika mentén halad a maga viszonylag jól ismert útján, s így ezen kérdések így vagy úgy, de el fognak rendeződni (azonban, hogy ez távolról sem problémamentes, arról néhány szót még szólunk). Én így egy olyan területre hívnám fel a figyelmet, amelyet Balogh István professzor úr is hangsúlyossá tett, ez pedig az emberi jogoknak a problémája. Érdekes e tekintetben, hogy amikor alkotmányozásról beszélünk, akkor a 18. század végétől a nyugati gondolati örökség nyomán úgy érezzük, vagyis rögvést az első gondolatunk az, hogy az emberi jogokat szükséges deklarálnunk, a közjogi kérdések pedig ehhez társultan általában elrendeződnek. Véljük mi. Azonban ez egyáltalában nem így van, látjuk, hogy mennyi probléma adódik a közjogi kérdések területén is egy összeurópai alkotmányozási folyamatban, tehát azzal kapcsolatosan, hogy a politikai intézményrendszer miként fog alakulni. Ezek nagyrészt nem jog-, hanem hatalompolitikai kérdések, így elkerülhetetlen, hogy a hatalmi viszonyok is meghatározóak legyenek a tartalmi kérdések tekintetében is. De azt mondanám, hogy ezúttal most ne ezzel foglalkozunk, hanem tekintsük az emberi jogi részét, az alapjogi részét a lehetséges, azaz az esetlegesen majd létrejövő európai alkotmánynak. Az előadásom, hozzászólásom alapvetően jogfilozófiai jellegű, illetve néhol politikai filozófiai átitatottságú, tehát szeretném hangsúlyozni, hogy nem alkotmányjogi szempontú. A kérdések, amelyek számomra égetőek, e tekintetben úgy fogalmazódnak meg, hogy azok a jelenségek, amelyek egy föderatív állam alkotmánya és jogélete kapcsán Amerikában felmerültek, azok egy megváltozó hatalmi berendezkedésű, közjogi szerkezetű Európában hogyan fognak felmerülni? Ezen is túl, azok a szűken vagy tágan vett emberi jogi kérdések, amelyek úgy tűnnek, hogy főleg egy-

némely országban egy bizonyos jól körülhatárolható szellemi körben, körökben, vagy esetleg joggyakorlatban kapnak meghatározott irányú teoretikus vagy jogi hatályú radikális megválaszolást – így például Franciaországban, Hollandiában vagy esetleg Angliában, de hasonlóképpen más országokban is –, hogy tehát ezen problémák úgy ahogy náluk felmerültek, felmerülnek-e Európa minden országában, de sokkal inkább, hogy milyen megválaszolást kapnak az egész európai közösségben, amennyiben a nizzai emberi jogi karta jogerőssé válik és normáit alkalmazzák majd az egyes életviszonyokra. Arról van szó, amiről Sonnevend Pál is beszélt előadásában, tehát hogy az emberközi viszonyokban a *Drittwirkung*-hatás esetében hogyan fogja esetleg bizonyos emberi jogi (politikai) radikalizmus hatására – ami még a német területen is egyre inkább elterjedőben van, de hasonlóképpen Magyarországon is egyre fokozódóbban érezteti a hatását – „forradalmasítani” mintegy a személyközi viszonyokat az elmélet, de főleg a joggyakorlat területén. Végső soron ez a kérdés oda vezet minket, hogy mivel a nizzai emberjogi karta nem tárgyalja a filozófiai antropológiai alapot, minthogy egy „ügyes és elegáns”, de mindenképpen pragmatikus húzással ezt a kérdést rövidre zárja, amivel tehát a történelmi egyházaknak az egész konkrét tartalmú keresztényi öröksége és mindezeknek össztársadalmi kihatása a „szellemi örökség” elvont és üres kategóriájába, keretébe került, és nem nevesítetik az az ember- és esetleg társadalomkép, ami minden emberjogi kartának azért a hátterében kell hogy álljon, így olyan kérdések, amelyek a mindennapi életünket fogják feszíteni, filozófiai antropológiai bázis híján jogilag nem lesznek konszolidáltak megoldhatóak. Tehát nincs emberkép általában vetten az emberi jogok egyébként dicséretes és üdvözlendő szaporodása mellett és mögött. Nem önmaga az emberkép fontos egy jogász számára, hogy mindenképpen legyen egy metafizikai alapunk vagy egy ontológiai bázis, amire retorikusan bármikor visszanyúlhatunk; így ez távolról sem egy értelmiségi gőg vagy éppenséggel illetéknéppen értelmezendő hiány vagy efféle attitűd igénye, hanem nagyon is gyakorlati problémákat vet fel ez a kérdés. Tehát kérdésünk és problémánk alapvetően az, hogy a társadalomnak és az emberi jogoknak vannak olyan szemléletei – például bizonyos meghatározó

szellemi köröket tekintve Franciaországban, de Amerikában is, és egyre inkább Angliában is, de szinte majd mindegyik országban, s mindenhol kivétel nélkül rendkívül erős kommunikációs bázissal –, amelyek alapvetően különböznek egy másfajta emberjogi felfogástól, illetve társadalomképtől, amely például mondjuk a *Leo Strauss* vagy *Michel Villey* által fémjelzett, „klasszikusnak” nevezett évezredek tradicionális természetjogi felfogás sajátja, de amelyet nagy vonalakban és közelítően általában a modern európai (liberális) konzervatív filozófiai hagyomány is hasonlóképpen sajátjának tud. Arról van szó, hogy egy olyan korszak után, a modernség után, amikor is a modernségben volt egy a klasszikust, tehát személyfelfogásában közösségi, valamint kötelesség-, illetve társadalmi rend-orientált szemléletet felváltó individuális és egyéni jogosultság-orientált alkotmányjogi antropológia, azaz, egy emblematikus modellel élve, a 18. századi francia individuális antropológia után, aminek nyomán születtek meg az európai alkotmányok, a kartális alkotmányok, és voltaképpen a mai jogrendszerünk is ennek a talaján áll, nos egy ilyen modern korszak után, a „posztmodern”-nek nevezett korszakra beállt a modernséghez is képest egy újabb változás, amely eredményében azt hozza, hogy az időközben egyre inkább tágabb és sokrétűbb, valamint sokfélőbb fogalmat öltő emberi jogokért való harcban oroszlánrészt vállaló posztmodern filozófusok maguk is – akiknek „elődei”, szellemi ősei esetleg a modern kori forradalmi változásokban, az emberi jogi és „észjogi” küzdelmekben nagyban kivették részüket – kimondottan azt állítják, hogy korunkra nincs és nem is lehet meghatározó emberkép, így természetesen az emberi jogi karták mögött sincsen, de általában vetten az emberi jogok mögött sem, miközben esetleg ők maguk továbbra is avatatlan alkotmányjogi és emberjogi harcosként vívják elszánt mindennapos politikai küzdelmeiket egy szebb és jobb jelenért és jövőért, egy új társadalomalakulatért. Tesszük hozzá, meghatározott, nagyon is jól behatárolható politikai értékrendszer, emberfelfogás és társadalomkép alapján. Mindezek után a kérdésünk az, hogy az elmondottak milyen gyakorlati problémákat vetnek fel következményeikben és kihatásaikban, ahol mindez már nem csak szűken vett alkotmányjogi vagy ehhez kötött jogelméleti problematika. Következésképpen itt nem azon kon-

szolidált gyakorlatról van szó, hogy alapjogi dogmatikával az alkotmánybíróság tagjai vagy az alapjogi diskurzus tudós szereplői megoldják bizonyos jogi mércék használatával a konkrét alkalmazás kapcsán nyilvánvalóan gyakran egymásnak feszülő individuális alapjogok kollíziójából fakadó problémákat, és így egyik vagy másik javára döntenek. Ennek kitűnő alkotmányjogi szakértői, szaktekintélyei vannak szerte a nyugati világban, de Magyarországon is. A probléma itt sokkal inkább azt hiszem az lesz, hogy ha egy alkotmány, amely egyben politikai és jogi szellemi öröksége, de normatív kifejeződése is egy politikai közösség kulturális hagyományának, akkor egy ilyen szellemiséget igénylő vagy feltételező alkotmány mögött elképzelhetetlen, hogy ne legyen emberkép; mint ahogy a radikális emberi jogi harcosok küzdelseiben, emberi jogi politikai víziójában is nagyon is jól kivehető értékbázis és antropológiai alap válik felismerhetővé, amely az ő elterjesztene, illetve kiterjesztene kívánt politikai diskurzusközegüknek a sajátja. Ha kimondottan nincs, akkor is lesz, ha máshogy nem, akkor a joggyakorlatban realizálódó módon, amely nem lesz explicit – és főképpen nem lesz legitim –, hanem jobbra a politikai erőviszonyoknak, a diszkurzív erőternek kiszolgáltatott emberkép lesz. Nincs „semleges emberkép”, így természetesen a szabadságában végletekig magasztalt egyén-vízió sem az, már csak ezért sem, mert egy ilyen emberképhez aligha társítható utólag megfelelő társadalmi együttélés. Ami a szemérmesen elhallgatott probléma mögött van, az az emberképért való politikai logikájú hatalmi küzdelem, még ha nem is most minden dimenziójában, de majd elkerülhetetlenül ki fog bontakozni a joggyakorlat során. Úgy tűnik, hogy a mindenképpen üdvözlendő és kiteljesítendő szabadság- és egyéb „európai alkotmányos” jogok alapvető emberi jogi kartájának szerzői nem tekinthetnek, vagy nem tekinthettek volna el egy minimális szinten megfogalmazott konszenzuális emberkép jogi eszközökkel való megrajzolásától, mert egyébként ezzel akaratlanul is azt sugallják, hogy az nem szükséges, vagy nem lehetséges, miközben egyeseknek úgy látják, hogy a kartából mintha az sugározna, hogy a szabadság maga ember, és a szabályozott jogok elegendőek egy politikai és emberi közösség alapjainak megvetéséhez. Mindeközben pedig annak lehetünk szemtanúi, hogy az emberkép légüres terében egy

markáns újbaloldali, vagy radikális individualista antropológiai és politikai vízió kezd széles körben teret nyerni. Ezen jobbra újnietscheiánus újbaloldali gondolkodók, filozófusok úgy tartják, hogy egy emancipatorikus küzdelemben, – amit egyébként egy konsolidált, tehát nem konfliktusos és radikális individualista ember- és társadalomkép alapján, azaz egy személyközpontú és egy alapvetően konszenzusos társadalomszemlélet bázisán minden jogász voltaképpen folytat, és természetszerűleg folytatnia is kell, minthogy ebben áll a jogász hivatása – fel kell szabadítani az egyént az időközben a makroszociális struktúrákról (társadalmi osztályokról) a „mikro” személyközi relációkra átvitt elnyomó mechanizmusok és intézmények alól. A jogokért való küzdelmet tehát egy meghatározott szellemi közösség képviselőiként (amelyet egyébként modernnek, európainak, egyetemesnek stb. neveznek) egy bizonyos társadalomszemléletbe és értékszemléletbe burkolják, és mint egyedül lehetségeset és legitimet mutatják be. Az egyént jogaiban kívánják „felszabadítani”, amely jogok immáron egyre inkább individuális „kulturális” és életforma jelleget öltenek: ahány életforma és stílus, annyi legitim és minden más egyetemesen, azaz történelmileg kipróbált és elfogadott életformával és közösségi formációval teljes mértékben egyenértékű társadalmi kifejezési forma, együttélési forma van, amelyek általuk megfogalmazottan mind „jog”-ként, azaz társadalmi követelési alapként, igénybejelentésként jelennek meg, így a hatalmi logikát követő politikai követelési forma alakját öltik; természetesen mindezt a többi jog és társadalmi formáció ellenében, a fennálló viszonyok helyett. Mindent eluráló, a társadalom mikroszöveit és az emberi viszonyok mélyrétegeit át- meg átszövő elnyomó struktúrákat látnak és vélnek leleplezni az emberi együttélés szinte minden területén, különösen a közvetlen személyközi relációkban. Nem osztályelnyomást, hanem jobbra (politikaivá emelt) életforma értelemben értendő „kulturális” elnyomást kiáltanak, a kultúra általuk értett relativista, radikális individualista és harcos szemlélete alapján. Nézetük szerint minden intézményesített emberközi reláció jelenlegi formájában potenciálisan vagy reálisan elnyomó viszony, és így az emberi jogok révén politikailag „forradalmasítandóak”. De hasonlóképpen a rételes jog és a társadalmi intézmények is, minthogy

ezek ezen elnyomó hatalmi viszonyokat tartják fenn és „termelik újra”, miközben látszólag meghatározóan formális jellegükkel – tehát a pártatlanságot, objektivitást és ésszerűséget sugalló igazságosság-látszattal – mindvégig „elleplezik” ideológiai „elnyomó” funkciójukat. A nem a konfliktusos antropológia és társadalom-felfogás talaján állók úgy gondolják a társadalom konszenzusos, azt alapvetően kielégítően jól működőnek láttató koncepciója, az alapul fekvő mindennapi életbeli és jogi gyakorlati tapasztalat nyomán, hogy a jogásznak ott kell – ott pedig mindenképpen kell – közbeavatkoznia, ahol a(z emberi) jogok sérülnek, és köztudottan ez legtöbbször a gyengébb társadalmi alanyok tekintetében áll fenn, de a hierarchikus funkcionális társadalmi szerepek egyenlő méltóságú emberek között önmagukban, magában intézményszerűségükben nem jelentenek – „rend”-esen, azaz normális, rend szerinti működésüket tekintve – elnyomó relációkat, a jogsérelem állapotát, csak ha az alanyok visszaélnek e funkciókkal és jogsértésre használják fel azokat. Nem idegenkednek például a család intézményében védendő értéket látni, amely sok ország jogrendszerében alkotmányos intézményvédelemben részesül, minthogy a rételes jog az emberi lét és együttélés belső szerkezetének, belső imperatívuszainak normatív tartalmú pozitív jogi kifejeződése. Mindezek alapján megfogalmazható, hogy az emberi viszonyok belső természetét tiszteletben kell tartani, nem pedig doktrínér önkényes elvek alapján, politikai nyomásra emberi jogok nyelvezete segítségével szétroncsolni. Ha így járnának el a jogászok, akkor a jog kettős funkcióját, az emberi jogok védelmét és ugyanakkor az emberi együttélés konszolidált biztosítását nem tudná kielégítően betölteni. Ez utóbbiak tartalmát a jogásznak vagy a filozófusnak nem önkényesen – például ideológiailag – kell meghatároznia, hanem meg kell figyelnie az embert, mint feltétlen értékkel, meghatározott belső természettel és ehhez kötött értékhierarchiával rendelkező abszolút méltóságú lényt, aki így elidegeníthetetlen jogokkal rendelkezik, és ugyanakkor mint társadalomban, személyközi viszonyaiban kiteljesedő személyt, amely viszonyoknak szintén van belső rendezett természetük. Az ezen kiegyensúlyozott koncepciót el nem fogadó radikálisok úgy vélik, hogy a jogsérelem és a joggal való visszaélés nem kivételes, hanem meghatározó, minden vi-

szonyt átható össztársadalmi jelenség – mondják tehát, mivel azt konstatálják, hogy a jelen társadalom aktuálisan nem politikai kívánalmak szerint strukturálódik, vagy legalábbis részben nem, vagy – megközelítésükben – egyelőre még nem...

Ezen gondolkodók, értelmiségiek úgy vélik, hogy gyakorlatilag alapvetően és folyamatosan jogsérelemről van szó, aminek következtében az alanyi jogok nem az egyébként, vagyis normálisan háborítatlan, tehát jogsérelemtől mentes relációiban élő emberi személynek jobbra csak a jogsértés esetén előtérbe kerülő jogosultságainak a védelmeként szerepelnek, ahogy azt a jogászok többségükben vallják, hanem folyamatosan egyfajta alapjogi „vészhelyzetben” tartják kritikai (ideológiai) szemléleti beállítottságukkal és forradalmi attitűdjükkel az egész társadalmat, mindenhol, ahol hierarchikus viszonyok vannak és egyébként tényleg esély van – a normálistól eltérő helyzetekben – arra, hogy a szociológiailag kiszolgáltatott gyengébb pozíciójú személy jogaiban sérüljön, következésképpen minden ilyen viszonyban, de egy sor más egyéb viszonyban is, ahol mások nem látnak elnyomást csak jogilag szabályozott emberi viszonyokat, nos ott ők rendszerinti, azaz ténylegesen, tömegesen jelenlévő a priori – vagyis az ideológiai tétel adta egyetemességgel megfogalmazható – elnyomást látnak, s így annak legkülönbözőbb és legárnyaltabb formáit tárják fel (az elnyomás sokszor „leheletfinom” változatait mutatják ki, ami természetesen nem mentes a szubjektívizmustól és így az önkényes, vagy az önös érdek által vezérelt beavatkozás lehetőségétől), illetve a másik oldalról, szinte mindenhol hatalmi kiszolgáltatottságot, jogsérelem vélnék felfedezni, ekképpen az ő látásukban nem a jogsértés a kivételes, amely esetekben – mint mondtuk, és ahogy az mindenki itt ülő számára természetes is – a jogásznak azonnal közbe kell lépnie a jogsérelem szenvedő és a jog oldalán, hanem szerintük szociológiailag éppen az elnyomó mikroszöveti hatalmi struktúrák a meghatározóak, ahol a permanens jogsértést és a legkülönbözőbb formában megjelenő elnyomást az uralkodó felfogások és jogi intézmények – semlegességük látszatával, vagy egyenesen a többségi kultúra hatalmi szavával – elleplezik, álnokul betakarják. A kritikai hagyományt folytató alapjogász leplez és ideológiailag elkötelezett Sollen-logikájával társadalmi ízlést, közmeggyőződést

igyekezik formálni, amelyre támaszkodva aztán társadalmi együttélési formákat próbál intézményi eszközökkel is megváltoztatni, mindvégig az értelmiségi meghatározott harcos csoportjainak aktív (háttér)támogatással, valamint korántsem elhanyagolható nagypolitikai, „civiltársadalmi” és tömegkommunikációs, azon belül is elsősorban a közgondolkodást jelentős, meghatározó mértékben alakító médiasegédlettel. A politikai kulturális küzdelem a fennálló ember- és társadalomfelfogás ellen folyik, az emberi jogok nyelvezete pedig társadalomátalakító politikai küzdelmeik „végigharcolásának” eszköze és nyelvi színtere. Az igazságosság maga a személyközi viszonyok „dekonstruálásának” emancipatórikus, mert egyén-felszabadító és radikális társadalomjobbító eredményt magában foglaló folyamata. Kitüntetett célpontjaik a heteroszexuális házassági kapcsolatra, a hagyományos értékekre, szülő-gyermekek kapcsolatra épülő családi viszonyok, a férfi és a nő közötti jelenlegi viszony, a munkaadó és a munkavállaló, a tanár és a diák, az orvos és a páciens közötti aktuális relációk, és sorolhatnám tovább e társadalmi és magánrelációkat. A forradalmi szándék – mint látható – a makroviszonyokról áttevődött a mikrorelációkra, azonban a legjobb szándék mellett is számos problémát vet fel ezen átpolitizált alapjogi harcos eltökéltség. Minden aszimmetrikus reláció „igazságát” támadják tehát, alternatív életformákat, de megoldásként sokszor magát csak a pusztá felszabadító forradalmat ajánlva, miközben nem egyszer alapvető kérdésekben tudománytalan, és a józan ésszel teljességgel ellentétes javaslatokkal van tele az írott és az elektronikus sajtó, míg az értelmiségi körökben meghatározott „politikailag korrekt” egyben ki is jelöli és – a gondolatként Rousseautól kölcsönzött – cenzúra politikai hatalmával ki is követeli az egyedüli helyeset és megnyilvánulásában lehetségeset, azaz a társadalmilag egyedül elfogadhatót, az emberi életviszonyok egyre újabb területeit bűnösnek kikiáltva, „kriminalizálva”. Mindez természetesen teljességgel ellentétes az általuk – többségük által, de legalábbis a szellemi kútfőként megnevezhető filozófusok által – képviselt posztmodern igazság-nélküliség alaptézisével.

Az előbbieket megértéséhez tudatosítanunk kell, hogy a posztmodern kor nem tud mit kezdeni a hierarchiával, ez a társadalmat

és a közhatalmi viszonyok jelentős részét tekintve már a modern korban is így volt, de mára már a funkcionális kapcsolatokra, és egyáltalán a hierarchia minden vélt vagy valós formációjára kiterjedt: az individualizálódás és vele a relativizálódás a szabadság jegyében tovább fokozódott, miközben a társadalmi összintegrációs formák szinte teljességgel elgyengítettek. Említettük, hogy ennek gyökerei a modern korba nyúlnak vissza, amiképpen erre jó példa az, hogy az alkotmány-koncepciók a 18. századtól – amelyek a kartális alkotmányok megszületéséhez vezettek – alapvetően az egyének akarat-szerződéseiként fogták fel az államot. Ilyen értelemben a közhatalmi hierarchia konstruált, mesterséges reláció, nem pedig természetes adottság. A „posztmodern” korra tovább lépésként az összes természetes olyan adottságban, amelyek hierarchiát rejtene magukban és nem közjogi viszonyok, nos ott is ezen viszonyok természetes hierarchizáltságában elnyomást látnak a hierarchizáltság helyén, annak helyi értékén. A hierarchia természetesen nem morális hierarchiát jelent, ezt mindannyian látjuk, hanem – egyenlő személyi méltóságú – emberek közötti funkcionális társadalmi szereppozíciókat, és az ebből fakadó felelősségekhez kapcsolódó kötelezettségeket, valamint az azokat elősegítő „jogokat”: a szülőknél a gyermekek felé, a munkaadónál a munkavállaló, a többi munkavállaló és a munkahely felé, az orvosnak a páciens felé, a tanárnak a diák felé stb. Tehát a kérdés az, hogy miként lehet biztosítani úgy az emberi jogokat, úgy a jogosultságokat, hogy egy olyan kiegyensúlyozott személyi filozófia, minimális gyakorlati filozófiai antropológia alapján dolgozunk, hogy ezáltal meg merünk fogalmazni egy személyképet is, amely ember nem csak individuum lesz, hanem személyközi viszonyaiban tekintett személy [persona] is, minthogy társadalmi viszonyaiban is tekintetik, ekképpen jobbra intézményesített keretek között, kapcsolataiban hierarchizált módon (is) élő emberről van szó, amely személy vonatkozásában az emberi jogokat nem eleve politikai fegyverként használjuk fel minden egyes életviszonyban, mert ez utóbbiak „természetességükben”, pontosabban társadalmi adottságukban önmagukban rendszerint nem elnyomó jellegűek, hanem funkcionálisak, és a rendezett emberi kiteljesedést szolgálják. Tehát a probléma az, hogy az emberi jogok átpolitizálásával, azok fegyverként történő használatával –

ami egyébként jellemző a francia radikális gondolkodásra a 18. század legvégétől –, valamint a jog(ok) jogászai szemléletű gyakorlati optikájú megközelítésmódjának háttérbeszorulásával, amely szemléletre az jellemző, hogy a dolgokat a maguk természete alapján kívánja szabályozni, nos ezen szemlélettel szemben a poszt-modern teoretikusok és radikális alapjogi harcos eszmetársaik munkálkodása nyomán minden ami rendezettségében szilárd, az alapjaiban megbolygatik és mint alapvetően rossz ítéltetik el. A jogi dogmatika, vagyis esetünkben az alapjogi dogmatika diskurzusszervező és „korlátozó merevségeivel” utasítatit el, vagy értékelődik le, miközben az intézményeiben tekintett államnak, továbbá a jogban benne rejlő egyes igazságoknak folyamatos radikális kritikái támadásával, tehát ezeknek „civiltársadalmi”, alapjogi „forradalmasításával”, vagyis meggyengítésével a jog csak nehezen lesz képes funkcióját betölteni az emberi társadalomban, egy olyan világban, ahol már nincsenek a jog számára sem „metanarratívák”, nincsenek igazságok, márpedig az intézmények és a dogmatika még ezeknek megkövült külszíni jegyeit jelentik a számukra. Csak a helyébe lépő forradalmi politika létezik, amelynek logikája az erő és a hatalom mentén szerveződik, ami pedig köztudottan nem a jog logikája. Az ember sem igazság az ő természetadta sajátlagos igazságaival, állítják a posztmodern gondolkodók, mikor az elvallástalanadó modernség éppen ellenkezőleg, felistenítette a tudományos és természetes észhasználatában, valamint jogaiban, tehát az így igazságában tekintett embert. Egy ilyen közegben az emberi jogokról beszélni úgy, hogy közben tagadják az ember bármiféle igazságát, és nyíltan elismerik, hogy az emberi jogok nincsenek elméletileg, azaz jogfilozófiai kielégítően megalapozva, nos így a jogfilozófiai és filozófiai antropológiai bázisát vesztett emberi jogokat csak átpolitizálni lehet, mintegy tetszőleges ideológiai fegyverként használva azokat. A kimondatlanul is jól kivehető konfliktusos és individuális antropológia révén forradalmasítják tehát a személyközi viszonyokat (ez voltaképpen úgy történik, hogy az általuk megfogalmazott emberi jogokat törvényekbe ültetik át), amelytől azt várják, hogy felszabadítja az általuk „elnyomottaknak” tekintett alanyokat, amely révén oda jutunk, hogy a jognak másik alapvető funkciója, nem a jogvédő, hanem az emberi együttélést biztosító funkciója

– elvben, filozófiai síkon, de a gyakorlatban is – veszélybe kerülhet, sőt előfordulhat, hogy e koncepciót „végighajtva” az emberi együttélés egyes konkrét viszonyait adott esetben el is lehetetlenítheti. Mindebből következően én úgy vélem, hogy egy minimális gyakorlati filozófiát szükséges kidolgozni az emberi jogok mögött, amely lehetővé teszi – a nem önkényes vagy ideológiai, hanem az embert mint embert tekintő – hierarchizálást az emberre vonatkozó értékek között, és amely a személynek azon fogalmával él, amely az embert nem csak abszolút méltóságúnak tekint, aki minden jognak a forrása – az összes jogot éppen ezért fel sem tudnám sorolni –, hanem olyanként is, aki egyben közösségi lény is. És ekkor visszakanyarodunk oda, amit Samu Mihály professzor úr, illetve Kardos Gábor tanár úr is mondott az előadásában, tehát hogy az egyén a harmadik értelemben felfogott közösségi jog koncepciója által közösségekben is létezik, így ezen alapvető közösségeinek közvetlen jogalanyiságot is lehetne vagy kellene adni. Amíg korunkban majd minden mester-séges, gazdasági szerveződésű jogi konstrukció, társaság jogalanyisággal bír, egy Kft, egy Rt stb., addig a család jogunkban nem rendelkezik azzal, de a sok évszázados etnikai kulturális közösségek sem, és sorolhatnám tovább. Persze könnyebb mondjuk egy szervezetnek, egy társaságnak, úgy mint egy Kft-nek a jogalanyiságát megfogalmazni, illetve technikailag lebonyolítani az ehhez szükséges, vagy ebből fakadó konzekvenciákat, semmint ugyanezt foganatosítani egy család esetében, mindez azonban semmit sem változtat azon, hogy az alapvető természetes közösségek nem csak jogi szabályozásért kiáltanak (ebből van elég, így már régen a túlszabályozottság veszélye észlelhető), hanem legalább ennyire jogot, az egész jogrendszert meghatározó erővel, belső normativitással is rendelkeznek, legalábbis, ha jogfilozófiai tekintjük a kérdést, vagyis ha a teljes emberi létezésben vizsgáljuk.

Hadd tegyek végezetül még egy megjegyzést. Mindig észlelhető egy nagyon jó szándékú igyekezet és egyben feltevés egy mindenkori alkotmány kidolgozásakor. Ez abban áll, hogy felsoroljuk az emberi jogokat és úgy gondoljuk, hogy ezáltal garantáljuk azt, hogy ez a közösség, ez a politikai közösség békében fog élni, szabadságban, az emberi jogokat és az embert méltóságában tiszteltetben tartva, és ezáltal gondoljuk, hogy boldog lesz a nemzet. Ismerjük a

jogtörténetből a jelenséget, a történeti tény, hogy az emberi jogi katalógusok a modernség jegyében, a profán modernség jegyében nagy igyekezettel szaporítják az emberi jogokat. Igazából a franciáknál meg sem tudjuk hirtelen számolni hány alkotmány született ugyanezen vízió jegyében (no meg a változó politikai erőviszonyok következtében). Most is fennáll ez a probléma, hogy szaporítjuk az emberi jogokat – most persze redukáltuk is ezzel az alapjogi kartával –, viszont ha ezek közvetlenül az emberi viszonyokat érintik [Drittwirkung], és hogyha ne adj' Isten egy ilyen konfliktusos és individualista antropológiával, azaz hatalmi logikával társulnak, akkor úgy érzem, hogy minden jó szándék ellenére a jog kettős funkcióját, a jogosultságok biztosítását és ugyanakkor az emberi együttélés megfelelő biztosítását nem fogja tudni jól ellátni. Köszönöm szépen a figyelmüket!

KÉRDÉSEK – FELELETEK

{Szalai Márta kérdésében felvetette, hogy az Európai Unió az előtte álló feladat során –, hogy a közösségi jog fölé valamilyen emberjogi kontrollt alakítson ki –, miért a legnehezebb megoldást választotta? Véleménye szerint a társadalmi életben is van egy evolutív folyamat, amiben nem lehet átugrani bizonyos elemeket, hanem ki kell hordani. Az emberi jogok, az emberkép klasszikusan ilyen terület, vagyis nem befejezett, hanem továbbfejleszthető és továbbvihető. Kérdése volt, hogy látnak-e arra esélyt, hogy ezt az alkotmányozó folyamatot – aminek a mélyén az húzódik meg, hogy bizonyos emberképhez kötődő értékek normatív tartalmat fognak kapni, sőt alapjogi szintre fogják emelni azokat! –, valóban azok a fórumok készítsék elő, azok dolgozzanak rajta, akiknek ez a területe és elsősorban ne politikusok.}

* * *

{Wágner Péter első kérdése arról szólt, hogy a jelentős democráciadeficittel küzdő Európai Uniónál mennyi esélyt látnak arra, hogy a beindult alkotmányozási folyamat ezen némileg változtatna? A második kérdése az Egyesült Államok nyomasztó katonai fölényével kapcsolatban Európával szemben azt vetette föl, hogy ez esetleg kiválthat-e egy olyan reakciót, hogy az integráció fűcsapása, és a fő hangsúly a gazdasági és filozófiai alkotmányos elvek felől a katonai együttműködés és Európa katonai megerősítése irányába fordulhat? A harmadik kérdése arra irányult, hogy milyen veszélyt látnak abban, hogyha ezeket az alapjogi elveket az egyházak, de akár konkrétan a katolikus egyház ellenében is elkezdik alkalmazni? Mi van akkor, hogyha ezeket a nem isteni elvek alapján kidolgozott emberi jogokat megpróbálják érvényesíteni egy alapvetően isteni törvények alapján működő szervezettel szemben? }

NAVRACSICS TIBOR VÁLASZA

Igyekszem tényleg rövid lenni és ezzel aztán lehet, hogy elnagyolt leszek, de itt már annyi minden elhangzott, ami miatt szólni szeretnék, mindenekelőtt a politikusok védelmében. Isten ments, hogy társadalmakat meghatározó kérdésekről ne politikusok